

Семантичная структура лексічнага значэння слова

Гарошка Дар'я Аляксандраўна

УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна»

Агульнавядомым з'яўляецца той факт, што слова ўяўляе сабой адзінства гукавой/графічнай формы (фарматыва) і значэння. Сувязь фарматыва слова і яго значэння з'яўляецца асацыяцыяй па сумежнасці, замацаванай моўнай традыцыяй і дазваляючай абазначаць адны і тыя ж паняцці ў розных мовах словамі з рознымі фарматывамі. Такім чынам, значэнні слоў і элементы свядомасці цесна звязаны паміж сабой, а само лексічнае значэнне ўяўляе сабой грамадска дэтэрмінаванае, неіндывідуальнае адлюстраванне структуры прыкмет з'явы аб'ектыўнай рэальнасці.

Пад лексічным значэннем слова разумеецца “вядомае адлюстраванне прадмета, з'явы ці адносінаў у свядомасці <...>, якое уваходзіць у структуру слова ў якасці так званага ўнутранага яго боку, па адносінах да якога гучанне слова выступае як матэрыяльная абалонка...” [1, 20].

Пад мнагазначнасцю (полісеміяй) слова разумеецца яго здольнасць мець не адно, а некалькі звязаных адзін з адным генетычна і семантична значэнняў, здольнасць аднаго слова служыць для абазначэння прадметаў і з'яў рэчаіснасці. Полісемічнае слова валодае мноствам розных значэнняў, аднак усе гэтыя значэнні ўяўляюць сабой толькі розныя рэалізацыі, розныя праяўленні адзінага семантичнага цэлага, ці, карыстаючыся тэрмінам А.І. Смірніцкага, розныя лексіка-семантичныя варыянты слова.

Лексіка-семантичнае вар'іраванне прадугледжвае наяўнасць у слове некалькіх (мінімум двух) адрозных адзін ад аднаго ў логіка-прадметным плане значэнняў, якія, не адваргаючы адзінства слова, з'яўляюцца яго асобнымі варыянтамі. Паняцце ЛСВ і лексічнага значэння адносяцца адно з адным, але не тое самае. Адрозненне паміж імі заключаецца ў тым, што ЛСВ, з'яўляючыся двухбаковым моўным знакам, захоўвае ўсе уласцівасці знака, мае план выражэння і план зместу, па гэтаму, гаворачы пра розныя лексічныя значэнні мнагазначнага слова, маюць на ўвазе перш за ўсё яго розную дэнататыўна-сігніфікатыўную суаднесенасць; калі размова ідзе пра ЛСВ, то ва ўвагу прымаюцца таксама моўныя сродкі выражэння паняцця – пэўнае фанетычнае афармленне і структурныя паказчыкі. У лексіка-семантичным вар'іраванні слова адлюстроўваецца дыхатаміяй “мова – маўленне” ў тым сэнсе, што ЛСВ з'яўляецца асноўнай гранічнай малой двухбаковай адзінкай лексіка-семантичнай сістэмы, якая рэальна

функцыянуе ў маўленні, у той час як мнагазначнае слова ўяўляе сабой абстрактную адзінку мовы як сістэмы, з’ядзенне ў адзінае маючых месца ўжыванняў слова. Форма, прамое нарматыўнае значэнне і агульныя фармальныя семантычныя прыметы складаюць фармальна-семантычны інварыянт мнагазначнага слова. ЛСВ звязаны паміж сабой адзінствам фанетычнай абалонкі і частковай агульнасцю кампанентаў значэння, якія складаюць семную структуру кожнага з іх. У плане зместу ЛСВ адрозніваюцца тым, што нараду з агульнымі кампанентамі маюць таксама дыферэнцыруючыя іх прыкметы, а ў плане выражэння – тым, што рэалізацыя кожнага ЛСВ адбываецца ў пэўных семантычных умовах, якія можна разглядаць як фармальныя сродкі іх размежавання. Кожны ЛСВ мнагазначнага слова ўступае ў свае асаблівыя сістэмныя сувязі з іншымі элементамі лексікі, не паўтараючы (ва ўсякім разе стопрацэнтна) тых сістэмных сувязей, якія характэрны для іншых ЛСВ гэтага ж слова. У адразненні сінтагматычных сувязей адзін аднаго, а таксама ў наяўнасці ў кожнага ЛСВ уласных парадыгматычных адносін праяўляецца самастойнасць і своеасаблівасць асобных значэнняў мнагазначнага слова. ЛСВ незалежны адзін ад аднаго і ў тым плане, што рэалізацыя кожнага з іх у маўленні заўсёды суправаджаецца выключэннем усіх астатніх. Аднак, з’яўляючыся элементам сэнсавай структуры слова, а таксама яшчэ больш складанага ўтварэння лексіка-семантычнай сістэмы – ЛСВ, мнагазначнае слова, не валодаюць аднолькавым моўным статусам і, адпаведна, не з’яўляюцца раўнапраўнымі. Акрамя таго, яны па-рознаму адносяцца да абазначаных імі дэнататаў. Адрозніваюць адзін ЛСВ ад другога дазваляе цэлы рад фактараў. Гэта, па-першае, адрозненне матэрыяльнага значэння слова; па-другое – лексічная спалучальнасць, г.зн. набор семантычна сумяшчальных слоў; па-трэцяе – сінтаксічная спалучальнасць; па-чацьвёртае – парадыгматычныя адносіны слоў, іх сістэмная проціпастаўленасць (антанімія, сінанімія, гіпера-гіпанамічныя структуры слоў, словаўтварэнне і лексіка-семантычныя парадыгмы слоў) і, па-пятае, форма слоўнага знака.

Узаемаадносіны паміж ЛСВ у мікрасістэмах мнагазначных слоў з’яўляюцца складанымі і шматмернымі, што выяўляе ўніверсальны характар лагічных адносін. Паміж ЛСВ мнагазначных слоў існуюць адносіны перасячэння (метанімія, метафара), уключэння (пашырэнне і звужэнне значэнняў, рода-відавых карэляцый), контрадыктарнасці (з’ява энантыясеміі), раўназначнасці (напрыклад, рознае ўжыванне ў маўленні аднаго і таго ж ЛСВ). Пры наяўнасці стылістычна рознаўзроўневых ЛСВ у рамках аднаго мнагазначнага слова можна гаварыць пра тэндэнцыю стылістычнага развіцця мнагазначных слоў. У мнагазначных словах часцей назіраецца ці стылістычнае “зніжэнне” ці стылістычнае “павышэнне”.

Радзей сустракаюцца выпадкі аб'яднання ў адным мнагазначным слове трох (і больш) рознаўзроўневых у стылістычных адносінах ЛСВ (нейтральны, паэтычны, размоўны і інш. ЛСВ).